

TIHOMIRA MRŠIĆ
(Zagreb)

KRITOBULOV OPIS OSMANSKE OPSADE JAJCA 1464. GODINE

Ključne riječi: Bosna, XV stoljeće, Mehmed II, opsada Jajca, Kritobul.

Mihael Kritobul (ili Kritobulos s Imbrosa) bizantski je, a potom osmanski povjesničar iz 15. stoljeća. Rođen je oko 1410. godine, a od 1436. do 1466. godine vladar je (arhont) Imbra, današnjeg turskog otoka Imroza, blizu ulaza u tjesnac Dardanele. Sultan Mehmed II postavio ga je na položaj namjesnika 1456. godine.¹ Prema jednima, umro je kao monah na Atosu, a prema drugima, u drugoj polovini šezdesetih godina 15. stoljeća preselio se u Carigrad i otada se ništa o njemu ne zna.²

Kritobul opisuje pohode Mehmeda II Osvajača³ na Bosnu i propast bosanske države. Sam priznaje da nije bio očevidac zbivanja, već da se raspitivao kod onih koji su to bili, pa zbog toga i nije prvorazredni izvor za ta zbivanja.⁴ U dijelu teksta koji posvećuje padu Bosne nalaze se i događaji vezani za opsjedanje Jajca 1464. godine.

U Arhivu HAZU u Zagrebu čuva se francuski prijevod (u rukopisu) iz 19. stoljeća odlomka iz Kritobulova djela *Život Mehmeda II Osvajača* (franc. *Kritobulos, vie de Mahomed II le Conquérant*, sign. I d 114)⁵. Riječ je o prijevodu s grčkog jezika tada još neobjavljenog rukopisa iz Knjižnice sultanova dvora. Prepisao ga je i preveo na francuski

¹ Ivo Goldstein, *Bizantski izvori o osmanskom osvajanju Bosne 1463. godine*, Zbornik radova o fra Anđelu Zvizdoviću, Sarajevo-Fojnica 2000., 229-237.

² Goldstein, n. dj., 230.

³ Dotično djelo preveo je s grčkog originala na engleski Charles T. Riggs (*History of Mehmed*).

⁴ Goldstein, n. dj., 230.

⁵ Deset neuvezanih listova, 35,5x21,5 cm, crna tinta, bilješke prevodioca.

dr. Dethier, upravitelj Austrijske carske i kraljevske škole u Carigradu.⁶ Rukopis podastire paralelne tekstove grčkog originala i francuskog prijevoda, a odnosi se na opsadu Jajca 1464. godine.

Ivo Goldstein navodi dokaze u prilog Kritobulove pristranosti spram Osmanlija (s obzirom da piše za Sultana).⁷ To pripisuje bizantskoj historiografiji, u kojoj je stoljećima car uvijek bio u središtu pozornosti i za sve zaslužan, te je ta panegirička vrsta sada samo prenesena na osmanskoga sultana.⁸ Zanimljivo je, međutim, da Dethier, francuski prevoditelj s grčkog jezika, nalazi u tekstu i dokaze o Kritobulovoj nepristranosti (v. Dethierovu bilješku br. 2).

Zbog neobično živog stila tekst ima, osim povijesne, i književnu vrijednost.⁹

U svakom slučaju, mislimo da će njegov hrvatski prijevod zanimati kako povjesničare toga razdoblja i kraja, tako i njegove žitelje.

Kritobul¹⁰

Život Mehmeda II Osvajača

Neobjavljen grčki rukopis iz Knjižnice Sultanova Dvora
u potpunosti prepisao dr. Dethier,
upravitelj Austrijske Carske i Kraljevske Škole u Carigradu

Odlomak o opsjedanju Jajca u Bosni
1464. godine

Knjiga V. str. 273 knjiga 13 – str. 278¹¹

Knjiga V. poglavlje 15

Iste zime, Ugarski i Erdeljski kralj učini ratni pohod u zemlju Dalmatinaca i Bosanaca, koje je Sultan upravo bio pokorio, da bi je, ako je moguće, ponovo zauzeo te se domogao tvrđava, a osobito kako bi

⁶ Ahmed Vefik-paša postavio je 1872. godine tog upravitelja Austrijske škole u Carigradu (tj. P. A. Dethiera) za direktora Carskog muzeja starina u Carigradu.

⁷ Prema Goldsteinu, u negativističkom opredjeljivanju prema Bosancima presudila je činjenica da su oni većim dijelom bili katolici, a odnosi između zapadne i istočne crkve bili su tada na najnižoj razini. No, ta „indiferentnost“ prema kršćanskoj patnji proizlazi, prema I. Goldsteinu, i iz suočavanja s realnošću nestanka Bizanta, s potlačenošću novom gospodarar. N. dj. 237.

⁸ Goldstein, n. dj., 235.

⁹ Goldstein navodi da stilom i jezikom podsjeća na Tukidida i Herodota. N. dj., 230.

¹⁰ Odavde počinje hrvatski prijevod Dethierovog francuskog teksta s njegovim bilješkama.

¹¹ Dethierovo citiranje korištenog Kritobulova teksta.

protjerao turski garnizon iz Jajca. Naime, držao je da je vrlo opasno da Sultan posjeduje tu zemlju i njome upravlja, te da u tome za njega leži najveća prijetnja od propasti, jer je Bosna smještena vrlo pogodno i sa svih strana graniči s Ugarskom, a vrlo je prikladna da se iz nje vrše upadi.

Poglavlje 16

Navali, dakle, on onamo s dostatnom vojskom i nužnim topništvom te hitro oduze Sultanu velik broj tvrđava zadobivši ih uvjeravanjem i riječima, a dio njih i strahom i prijetnjama, dok je bilo i takvih koje je valjalo podvrći oružjem. Stigavši do pred Jajce, nije se morao puno truditi da ga zaposjedne. Naime, žitelji se podijeliše, međusobno poubijaše¹², a onda se njemu dragovoljno predadoše.¹³ Nakon što je ondje proboravio svega nekoliko dana¹⁴ i nakon što je postavio jaku posadu u taj grad, a u druge tvrđave naoružane i hrabre ljude, te ondje nago-milao oružje i živežne namirnice, vrati se odatle kući. Sultan, pak (sa svoje strane)¹⁵, čuvši za te vijesti, razjarivši se kad ih dozna, odmah se pripravi za žestok napad na Bosnu i nevjerne mu tvrđave, a dostatan čak i za upad u Ugarsku. Okupivši, dakle, jednu od najznačajnijih voj-ska, konjicu i pješaštvo, te puno oružja i topništva za bacanje kamenih i drugih kugla, i pripravivši te zime najbolje što se moglo sve što je nužno, krene on na njih početkom proljeća. Iziđe, dakle, iz Hadriano-pola sa svom vojskom, konjicom i pješaštvom, ne ponijevši sa sobom samo topničke kugle, već i bronce i željeza¹⁶ koliko god se moglo, pa stigne u zemlju Bosanaca. Tu se prvo odluči krenuti na Jajce i pokušati, ako je moguće, njime zagospodariti bilo nagodbom, bilo snagom oružja,

¹² Misli se, dakako, da su se neki međusobno poubijali, a preostali da su se potom predali.

¹³ Dethierova bilješka br. 1.: „Čini se da Kritobul ovdje misli samo na pučanstvo grada kojega su bogumilski žitelji bili na strani Turaka, dok su im katolici bili protivni. Čini se da su prethodne godine (1463.) ovi prvi bili za to da se vrate Sul-tanu, te se tada uplašeni katolici tome nisu suprotstavili; međutim, sada, kada je Matijaš stigao pred grad, razumljivo je da se bogumili, zbog straha od osвете, nisu htjeli predati Ugarskome kralju, poput katolika. Odatle nejedinstvo u gradu, borba i masakri.“

¹⁴ Dethierova bilješka br. 2.: „Kad je riječ o tvrđavi, Kritobul prešućuje opsadu od dva i pol mjeseca (od 1. listopada do 16. prosinca), koju su bili primorani provesti protiv turskih janjčara, koji su se časno branili. To Kritobulovo zatajivanje činje-nice časne za Turke dokaz je u korist nepristranosti toga povjesničara. Valja pret-postaviti da u tom udaljenom kraju nije mogao znati sve.“

¹⁵ U prijevodu doslovno tako tautološki stoji.

¹⁶ Dethierova bilješka br. 3.: „Što potvrđuje bilješka da je dio teške artiljerije bio iz-liven tek na licu mjesta, pred Jajcem.“

a potom napasti druge tvrđave. Uputivši se, dakle, prema tome gradu, i utaborivši se pred njim, počne prvo pregovarati o predaji žitelja i grada na zadanu riječ. No, ne mogavši ih uvjeriti, dade se na uništavanje i paljenje svega što se nalazilo izvan grada, a potom uokolo iskopa rov i posve ga okruži vojskom; zatim, postavi topništvo, počne opsjedati grad te u kratkom roku od nekoliko dana tanadima oslabi i sruši dio zidina. Kad se pak činilo da je zid dovoljno razrušen, odluči napasti svom silom. Dobro razmjestivši sve vojnike i oboružavši ih nužnom opremom, započne opći napad, a ondje gdje je u zidinama bila breša, smjesti se on sam sa svojom stražom i odabranim vojnicima, tj. s ljudima naoružanim oklopima, lukovima, zatim s praćkarima i, osobito, sa strijelcima. Ovi, dakle, podigoše barjak te se, ispuštajući zastrašujuće poklike, silovito i gorljivo trkom uputiše prema probijenom dijelu zidina nastojeći se silom na njih uspeti. Međutim, Mađari¹⁷ im krenuše ususret vrlo srčano i energično, ispuštajući ne manje zastrašujuće poklike, te se bitka pretvori u krvav boj u kojem su se obje strane žestoko borile, progonile, vikale, psovale, te je mnogo njih poginulo junačkom smrću. Jedni su se trsili ući u grad kako bi njime zagospodarili, dok su ih drugi nastojali odbiti, spasiti svoje posjede, djecu, žene i najvrednije što su imali.¹⁸ Tako bi čas janjičari u oklopima, pobjeđujući Mađare, prevagnuli i popeli se na njihove zidine, a čas bi, zauzvrat, odbijeni od Mađara, bili silom protjerani, te bi na licu mjesta poginuo velik broj njih u borbi i u padu. Dugo je potrajala junačka borba na obje strane. A onda su veliku prednost stekli Mađari, te je velik broj janjičara u oklopima, snažno napadnutih, puno pretrpio, pa svi junački padoše. Kad je Sultan vidio da su mu ljudi tako svladani i da ginu, jako se nad njima ražalostio te, davši znak za povlačenje, zapovijedi da se povuku izvan dometa tanadi, pa se oni (24)¹⁹ povukoše. Nekoliko dana kasnije, davši vojsci odmora, ponovo je naoruža i opremi svime što je nužno za opsadu, te ponovo započne napad, kojem sam stane na čelo obznativši da će dati najveće i najljepše nagrade – od kojih im neke pokaže –, te visoke položaje i velike počasti onima koji se prvi popnu na zidine.

¹⁷ Kritobul, pa tako i Dethier, domaći puk toga kraja, koji pripada Ugarskoj Kraljevini, nazivaju Mađarima.

¹⁸ Dethierova bilješka br. 4: „S obzirom da se ti izrazi nikako ne mogu primijeniti na Mađare, koji su se u Jajcu borili kao saveznici ili strani branitelji, trebat će prihvatiti da su i žitelji grada (sic!) bili naoružani te da su pomagali Mađarima u obrani, budući da je već i sam njihov interes bio dovoljan da se bore za svoju djecu, žene i sve što su posjedovali, a da ne govorimo o domovini i vjeri ili, što je itekako značajno, o osobnoj slobodi. Naime, bilo im je poznato da Turci porobljavaju sve žitelje zauzetih gradova, ne praveći među njima nikakve razlike.“

¹⁹ Brojevi u zagradi označavaju Dethierovu bilješku o broju stranice.

K tome im dopusti otmicu i pljačku svega što se nalazilo u gradu. Nato se vojnici, ispuštajući strašne bojne poklike, nalikujući pticama grabljivicama, srčano i trkom, razbijajući redove bez ikakve zapovijedi ili razmišljanja, bace na bedeme nastojeći se uspeti. Jedni prisloniše ljestve, drugi pričvrstiše užad, treći su pak zabijali klinove u zidine, a ostali se na neki drugi način trsili unići, jer je Sultan bio nazočan i gledao što se čini, te je promatrao gorljivost, revnost, snagu, junaštvo i držanje svakoga, osobito zbog velikih nagrada koje će se na taj način zaslužiti. Nisu očekivali male stvari, već se svatko htio prvi popeti na bedem, ubiti Mađara te postaviti barjak na zidine i puškarnice. (26) No, s druge strane, Mađari ih dočekaše hrabro i vrlo energično, srčano i pripravno, izvikujući nečuvane krikove te ratujući dostojanstveno i žestoko. Uslijedi krvava i strašna bitka, i borba na zidinama kakvu do tada nitko nije vidio, niti je za nju čuo. Nadasve ondje gdje je zid bio probijen u brešu, bitka se pokazala u svoj bjesnoći pomamljenih, gdje svi bijahu posve izvan sebe od bijesa i mahnitosti. Ne znajući više za ljudskost, međusobno su se sukobljavali i nemilosrdno ubijali. Ili si udarao ili si bio pogođen, ranjavao si ili si bio ranjen, klaao si ili si bio zaklan, vikalo se, psovalo, bogohulilo, nije se zapažalo ništa što se uokolo događa ili čini, (27) pobjesnjelo se. Junački je poginulo puno janjičara u oklopima, i drugih iz Sultanove straže, koji nisu štedjeli života i koji bi se bili stidjeli drukčije ponijeti pred Sultanovim očima. Međutim, Mađari su spram njih imali jednu veliku prednost, a to je da se bore odozgo i da drugi dotle jurišaju na napadače s boka, te da Mađari pokazuju veliku hrabrost jer su svi bili hrabri vojnici, odabrani među plemstvom.

(28) Sultan, pak, vidjevši da mnogi njegovi vojnici pogibaju a da se njegov naum ne ostvaruje, već, naprotiv, uviđajući da je nemoguće gradom zagospodariti boreći se i napadajući, već samo glađu i dugom opsadom, dade vojsci znak da se povuče izvan dometa tanadi. (29) Vrativši se dakle u tabor, odluči ostaviti pred gradom vojsku dostatnu da provodi opsadu i da prijeći da išta što je u gradu iz njega izađe, kao i da išta što je izvan njega onamo uđe. On sam, pak, s ostatkom vojske uđe u druge zemlje, na tvrđave koje su se izjasnile da su mu protivničke, te izvrši upade čak i u Ugarsku. (30) Tada se proširi vijest da je Ugarski kralj, skupivši vojsku veću no ikada, krenuo na njega.

Potom se ovdje čita na margini, crnom tintom, sljedeća zabilješka:²⁰

Jer ovaj, čim je saznao za Sultanov napad na Bosnu i za opsadu što stoji pred gradom Jajcem, skupivši veliku vojsku i opskrbivši je u dos-

²⁰ Dethierova bilješka unutar samog Kritobulova teksta.

tatnoj mjeri svime što je potrebno za rat, krene ususret Sultanu, u nadi da će ili dići opsadu grada navukavši na sebe Sultana i njegovu vojsku, ili da će vojska, zauzeta na dvije strane i razdvojena s jedne strane ratom protiv ugarske vojske, a s druge opsadom, biti na jednoj ili na drugoj strani previše slaba. No, prevario se u proračunu.

Jer Sultan, saznavši za taj pohod ugarske vojske, odluči sam ostati pred Jajcem kako bi nastavio opsadu ne odustavši od nje. A pošalje Mahmuta²¹, s dostatnom vojskom pješništva, konjice, pa čak i s dijelom svoje janjičarske straže, ususret Ugarskome kralju. (32) Naime, nije mislio da se i sam treba ići boriti protiv njega. Mahmut, dakle, žurno krene sa svojom vojskom te se, stigavši vrlo blizu neprijatelja, ondje utabori. A između ta dva tabora bijaše otprilike 25 stadija razdaljine, tako da su mogli jedan drugoga promatrati. Po sredini, između njih dvojice, nalazila se kao linija razdvajanja rijeka Erigon²², zvana sada na jeziku domaćih ljudi Vrynos²³. Tu je, naime, Ugarski kralj već bio postavio svoj tabor, nasuprot rijeci. Mahmut je bio pripravan odmah prijeći rijeku kako bi bitku prenio na stranu Mađara, ali ga u tome spriječi Sultanov glasnik donijevši mu mišljenje da za sada nema nikakve potrebe prelaziti rijeku, već da je dosta ostati ondje i uznemiravati neprijatelja u svim njegovim kretanjima.²⁴ Nakon toga, Mahmut ostane ondje mirujući i promatrajući kretanje neprijatelja. A Ugarski kralj, vidjevši da Sultan nastavlja opsadu Jajca i da od nje ne odustaje, te da mu Mahmut velikom vojskom prijeći opskrbu, prestane se nadati da će gradu uspjeti izravno doći u pomoć. Stoga u tajnosti pošalje glasnika da onima u gradu kaže da ustraju u obrani i da se ne predaju te, kako god možda bude nagao nov povratak Sultana, da mu neće pro-

²¹ Dethier potcrtao u svom prijevodu.

²² Dethier potcrtao u svom prijevodu.

²³ Vjerojatno je riječ o Vrbasu.

²⁴ Dethierova bilješka br. 5: „Upravo tom prilikom ponovo se očituje velik Sultanov genij. Prilično dobro poznao je moć Mađara. Naučio je, na svoju najveću žalost, da su Mađari nepobjedivi u bitci. Najprije i nadasve prilikom opsade Beograda, koja je za njega završila tako nesretno. Nedavno mu je malen odred Mađara koji su se nalazili u Jajcu bio pokazao dva puta istu stvar. Bio je skoro siguran da bi napad Mađara, koji bi se mogao dogoditi samo ako prijeđu rijeku pred neprijateljem, završio porazom Turaka. S druge strane, također je znao da su njegovi Turci strpljivošću sposobni pobijediti Mađare; a k tome, u to doba, nigdje u svijetu nije bilo vojske koja je, poput turske, posjedovala čitav niz konvoja s jedinom namjenom da opskrbljuju vojsku svime što joj je potrebno. Taj je konvoj uvijek bio dobro potpomognut mnoštvom lakih trupa koje su prolazile pograničnim krajevima, ondje pljačkale do mile volje i često odvodile bezbrojna stada u tabore Turaka, dok su istovremeno vršile prepade na male pošiljke živežnih namirnica namijenjenih neprijatelju. Time su se Turci mogli nadati pobijediti Mađare, te su na taj način u tome i uspjeli.“

maći, a on će se sam, kada to bude potrebno, jako približiti da im pomogne sa svom svojom silom. Eto što naloži da im se kaže. Dakle, Ugarski kralj, zapalivši noću tabor, ode žurno sa svojom vojskom. Čim je Mahmut to primijetio, brzo prijeđe rijeku i vrlo gorljivo se dade u potjeru te, dostigavši ih, napadne prilično velik dio ugarske vojske, koja je imala zadaću kao zalaznica pokrivati kretanje vojske, te ih je, natjeravši ih u bijeg, slijedio do glavnine vojske. Taj nagli dolazak zalaznice unese nered u vojsku i omete Ugarskoga kralja, pa se svi razbježe na sve strane a da pritom nisu čuvali redove, niti slušali ikakve zapovijedi niti opomene. A Mahmut ih nastavi goniti, koljući i ubijajući bez milosti. Nakon što ih je daleko prognao, puno njih ubio i zarobio, vrati se Sultanu dovevši sa sobom čitavu četvu neprijatelja, te kola, oružje i konje, pa i same strijelce. Bilo je mnogo ubijenih neprijatelja, ali i zarobljenih nešto manje od dvije stotine, koje je Sultan poveo sa sobom kasnije u Carigrad, gdje je naredio da im se odsjeku glave. On sam ostade još nekoliko dana držeći opsadu te nekoliko puta uzalud pokuša zauzeti grad, a potom od toga odustane da bi s vojskom krenuo u napad na druge utvrđene gradove koji su se bili pobunili; nakon što njima zagospodari u malo dana, u dio njih postavi po jedan turski garnizon, a druge razruši. Pobije muške žitelje tih gradova, a žene i djecu pretvori u roblje. Istovremeno pljačkanju prepusti najveći dio preostale Bosne, pa čak i dio Ugarske. Stekavši na taj način velik plijen, prepusti ga svojoj vojsci, ostavi jednog namjesnika za tu zemlju, te se krajem ljeta vrati u Carigrad raspustivši vojsku.

KRITOBULOV OPIS OSMANSKE OPSADE JAJCA 1464. GODINE

Sažetak

Članak donosi hrvatski prijevod odlomka Kritobulova djela *Život Mehmeda II Osvajača* koji se odnosi na opsadu Jajca 1464. godine. Rukopis se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu, a riječ je o francuskom prijevodu iz 19. stoljeća Mihael Kritobul (ili Kritobulos s Imbrosa) bizantski je, a potom osmanski povjesničar iz 15. stoljeća, koji je od 1436. do 1466. godine vladar Imbra, današnjeg turskog otoka Imroza. Na položaj namjesnika postavio ga je sultan Mehmed II 1456. godine. Kritobul opisuje pohode Mehmeda II Osvajača na Bosnu i propast bosanske države. U dijelu teksta koji posvećuje padu Bosne nalaze se i događaji vezani za opsjedanje Jajca 1464. godine.

DESCRIPTION OF THE SIEGE OF JAJCE
IN 1464 BY KRITOBOULOS

Summary

The article presents the Croatian translation of a fragment from the *History of Muhammad the Conqueror* (Mehmet II) by Kritoboulos, relating to the siege of Jajce in 1464. The manuscript of the French translation from the 19th century has been preserved in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb. Michael Kritoboulos (15th century), a Byzantine historian and a historian of the Ottoman Empire, from 1436 to 1466 governor of Imbros (today's Turkish island of Imroz), in 1456 was appointed vice-regent by the sultan Muhammad the Conqueror. Kritoboulos describes the raids of Muhammad the Conqueror in Bosnia and the ruin of the Bosnian State. The part of the text relative to the fall of Bosnia is also relevant to some events associated with the siege of Jajce in 1464.

Key words: Bosnia, 15th century, Muhammad II, siege of Jajce, Kritoboulos.